

ŠRANK, Jaroslav: AKTÉRI A TENDENCIE LITERÁRNEJ KULTÚRY NA SLOVENSKU PO ROKU 1989. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2015. 114 s.

Radoslav Passia

Názov útlej monografie Jaroslava Šranka odkazuje k témam a problémom, ktoré už čiastočne boli predmetom jeho záujmu vo viacerých predošlých prácach, predovšetkým v knihe *Individualizovaná literatúra : Slovenská poézia konca 20. a začiatku 21. storočia* (2013), kde však sociokultúrna, ekonomická a inštitucionálna problematika literárneho života tvorili skôr nevyhnutné pozadie výkladu básnickej tvorby približne od roku 1985. Systémové premeny spoločensko-ekonomického zázemia sú tam implicitným predpokladom opisu situácie slovenskej literatúry (poézie) na prelome tisícročí, ktorú J. Šrank v zásade chápe ako „atomizovanú pluralitu“ individualizovaných autorov. V recenzovanej publikácii sa sústreďuje na detailnejší opis fungovania jednotlivých zložiek súčasnej literárnej kultúry na Slovensku.

Aktéri a tendencie sú prvým pokusom predstaviť v knižnej publikácii slovenské literárne pole po roku 1989 ako samostatnú výskumnú tému. J. Šrank mapuje najmä spisovateľské a iné stavovské organizácie, štátne a verejné inštitúcie zamerané na podporu a rozvíjanie literatúry a jej reflexie, vydavateľské prostredie a knižný trh. Okrem aktérov tohto diania sa na menšej ploche venuje aj niektorým určujúcim procesom a tendenciám, napríklad zmenám v medialite literatúry, ktoré sa odohrali práve v skúmanom období (vznik internetu a s tým spojený rýchly rozvoj „vernakulárneho spisovateľstva“ na literárnych weboch, zmena spô-

sobov knižného predaja, nástup e-knihy a i.). Z týchto oblastí zhromaždil množstvo informácií, faktov a súvislostí, ktoré doposiaľ boli známe konkrétnym skupinám záujemcov o literárne dianie, chýbala však ich sumarizácia a kontextualizácia.

Ako autor uvádza v úvode, jeho cieľom je preveriť charakteristiky slovenskej literatúry po roku 1989, ktoré sa ustálili v súčasnom literárnovednom diskurze. Už z názvu publikácie a jednotlivých kapitol (Združovanie spisovateľov, Nástroje na podporu literatúry, Literárne časopisy, Vydavateľská sféra, Knižný trh, K remediácii literárneho života) je zrejmé, že tu máme do činenia prevažne s literárnou sociológiou, v našich pomeroch marginálnou, no vonkoncom nie zbytočnou disciplínou. V niektorých momentoch autor zachádza aj do právnych, ekonomických či sociálno-politických aspektov literárneho života, tu však vzhľadom na jeho profesionálny profil ide skôr o elementárne náčrty (napr. pri problematike fungovania knižného trhu by bol iste priestor na podrobnejšiu analýzu).

Pod pojmom „literárna kultúra“ J. Šrank rozumie „*súhrn dobovo aprobovaných prístupov k literatúre, spôsoby vzájomného vzťahovania sa a vykonávania činností, ktoré majú jednotliví aktéri v pôsobnosti*“ (s. 7). Východiskovo je inšpirovaný najmä teoretickými koncepciami J. Slawińskiego a P. Bourdieuho. Hoci vzťah medzi pojmami literárny život a literárna kultúra

400 nie je celkom jasne určený (otázne je už použitie pojmu aprobácia – schválenie, oprávnenie – kto by mal ono oprávnenie na vstup do literárnej kultúry vydávať?), možno povedať, že literárnu kultúru chápe J. Šrank užšie ako literárny život a vyčleňuje jej miesto pri uvažovaní o kolektívnych a inštitucionálnych „hráčoch“ (spisovateľské a iné stavovské organizácie, vydavateľstvá, časopisy, verejné a štátne kultúrne inštitúcie a pod.).

Nielen v súvislosti s touto užitočnou publikáciou sa otvára otázka, či už nedozrel čas na kritické prehodnotenie obrazu porevolučného obdobia našej literatúry, ktorý do veľkej miery stále moderujú jeho samotní aktéri. Mladšie generácie bádateľov sú skôr v závese niektorých seba projekcií dobových účastníkov literárneho diania. Z tohto pohľadu Šrankova kniha, okrem nesporných pozitív, ukazuje aj limity aktuálneho literárnovedného výskumu. Výklad jednotlivých udalostí, javov a procesov vo vnútri literárneho poľa v širších politicko-spoločenských kontextoch po roku 1989 sa aj tu v niektorých momentoch implicitne stále akosi príliš odvíja od názorov a postojov priamo zainteresovaných súčasných. Treba však dodať, že vzhľadom na absentujúci systematický výskum v oblasti dejín kultúrnej politiky, ako aj socio-ekonomických a inštitucionálnych pomerov v oblasti literatúry, je to celkom pochopiteľné.

Ako príklad možno uviesť Šrankov prehľad diania v spisovateľských organizáciách od začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia, pri ktorých je v súčasnosti interpretačne zaujímavý skôr problém ich neustále postupujúcej atrofie, než agonálny vzťah nacionálno-identitnej a demokraticko-liberálnej línie slovenskej literatúry, ktorý bol charakteristickým motívom v deväťdesiatych rokoch. Užitočnou cestou a posunom vpred by bolo skúmanie a kritické prehodnocovanie účinkovania konkrétnych, Šrankovými slovami „radikálne individualizovaných“ jednotlivých spisovateľov ako predstaviteľov konkrétnych organizácií s ich vlastnými ideologickými predstavami, mocenskými ambíciami a manažérskymi krokmi. Je totiž zjavné, že sa tu aj v oblasti demokratic-

ko-liberálnej línie spisovateľských organizácií, ku ktorej autor pociťuje prirodzené sympatie, stretávame v niektorých prípadoch so značným rozporom medzi deklaráciami jej jednotlivých predstaviteľov a ich reálnymi schopnosťami či činnosťou, čo napokon vyústilo do súčasnej deštrukcie týchto organizácií v oblasti programu aj ich ekonomickej bázy. Kým pluralitu v oblasti umeleckej tvorby pociťujeme ako pozitívum, „atomizovaná pluralita“ súčasných spisovateľských združení má na spoločensko-ekonomické zázemie našej literatúry zjavne deštruktívny vplyv. Autor si to iste uvedomuje, no v týchto momentoch je publikácia skôr všeobecne opisná ako analytická, hoci práve tu sa ponúka možnosť hlbšie a systematickejšie aplikovať niektoré Bourdieuho tézy o mocenskom zápase vo vnútri literárneho poľa. V každom prípade je však Šrankov výklad premien prostredia slovenských spisovateľských organizácií faktograficky dobre dotovaný, v mnohom presvedčivý a vhodný ako základ ďalších úvah na túto tému.

Podobné otázky sa otvárajú aj pri načrtnutom obraze slovenského vydavateľského prostredia po roku 1989. J. Šrank ponúka korektný obraz z hľadiska tematického zamerania jednotlivých vydavateľstiev, ich komerčnej úspešnosti, umeleckej „progresívnosti“ či mediálnej viditeľnosti. Za pozornosť by iste stál hlbší pohľad na jednotlivé vydavateľské stratégie a napríklad aj kritická dekonštrukcia fenoménu „nezávislých“ alebo „alternatívnych“ vydavateľstiev, ktorý literárna veda dosť často preberá ako fakt, hoci ide z veľkej časti o PR, sebaobraz vytvorený samotnými vydavateľmi, bez hlbšej výpovednej hodnoty vo vzťahu k ich reálnej situácii a vydavateľskému profilu. Pravda, ak celú vydavateľskú produkciu v oblasti nekomerčnej literatúry neoznačíme za alternatívnu. Predmetom ďalšieho bádania by teda mohlo byť napríklad formovanie obrazu „nezávislosti“, „nonkonformnosti“, „alternatívnosti“ ako špecifickej symbolickej stratégie slovenských vydavateľov, ktorí sa v oblasti umeleckej literatúry takto prezentovali nielen v deväťdesiatych rokoch 20. storočia, ale pracujú s týmto *image* až doteraz. Nie je totiž vô-

bec jasné, v čom by dnes malo spočívať špecifikum tzv. „nezávislých“ vydavateľstiev, ktoré sa najmä z ekonomického hľadiska javia skôr ako plne závislé od štátnej, resp. verejnej sféry (v minulosti dotačný systém MK SR, v súčasnosti grantový systém FPU).

Práca J. Šranka sa pohybuje na pomedzí viacerých disciplín a mapuje neobyčajne živé a pluralitné obdobie slovenskej literatúry. Už v týchto dvoch faktoch badať zárodok možných metodologických ťažkostí a aj kolízií v jazyku výkladu, ktorý je občas príliš „administratívny“ („*pokryvanie nerentabilných literárnych časopisov*“, s. 64), inokedy vybočí smerom k publicistickej žoviálnosti („*príspevok Slovartu do beletristického koša*“, s. 65). Recenzovaná publikácia ako celok vytvára pre doterajšie skôr fragmentárne pokusy o opis a analýzu jednotlivých kľúčových oblastí literárneho života po roku 1989 základný rámec hodný ďalšieho rozvíjania.